

SREDNJA TEHNIČKA ŠKOLA SOMBOR

SEMINARSKI RAD IZ FILOZOFIJE

Anaksimander

Profesor:
Miloš Rastović

Učenik:
Vuk Zemunović

Sombor, 18.12.2006.

Anaksimander

Anaksimander (oko 610–546) je bio građanin Mileta, najvećeg trgovačkog grada Jonije gde je bilo mnogo kupaca sa područja Sredozemlja i Bliskog istoka. Empirijsko znanje i tehnička umešnost je došla do izražaja u pomorstvu, trgovini, kolonijalnim poduhvatima, u gradnji hramova i u Eupalinovoj gradnji tunela na Samosu. Kažu da je Anaksimander bio vođa prilikom osvajanja jedne kolonije na Crnom moru (Apolonija). U Sparti je, tvrdi se, demonstrirao gnomon (sunčani časovnik) koji je doneo iz Vavilona. U 64. godini, kada je njegovo delo bilo završeno, doživeo je upad Persijanaca, kraj jonske slobode.

Anaksimander je bio drugi, mlađi od Talesa, filozof iz Mileta. Većina izvora saglasna je sa time da je bio učenik i sledbenik Talesa. To možemo najbolje videti u njegovom načinu razmišljanja i shvatanja sveta koje je imalo istu duhovnu crtu sa Talesom.

O životu i učenju Anaksimandera možemo saznati samo iz sačuvanih fragmenata drugih pisaca i filozofa kroz istoriju.

Anaksimander, bivajući učenik Talesa, preuzima njegovo učenje o poreklu i zajedničkom (pra)uzroku svih stvari i bića. Kod Talesa (pra)uzrok svega je bila voda. Anaksimander razmišljajući o Talesovom objašnjenju dolazi do zaključka da uzrok svih elemenata mora biti neodređen. On je smatrao da uzrok svega ne može biti neka pojedinačna vrsta stvari (voda, vazduh, vatra, itd.) jer voda, ili vlaga i sama bi bila suprotnost unutar nje. Ako promena, rođenje i smrt, rasteenje i propadanje nastaju zbog sukoba i prekoračivanja granica jednoga elementa na račun drugoga tada je, ako je u stvarnosti sve voda, teško videti zašto voda već odavno nije upila druge elemente.

Shvativši i razmišljajući na ovaj način, Anaksimander je došao na ideju da (pra)uzrok mora biti neodređen. Kao takav, (pra)uzrok je nužno morao (unutar sebe) sadržavati suprotnosti tj. nemati ih uopšte. Taj "prvobitni" element Anaksimander je nazvao *apeiron*. Iz fragmenata o Anaksimandru i aperiionu nalazimo sledeće:

" Anaksimander, sledbenik Talesa, je rekao da je aperiion počelo i element bića upotrebivši prvi to ime za počelo. Kaže da ono nije ni voda niti što drugo od imenovanja elemenata, nego neka beskonačna priroda iz koje nastaju sva nebesa i svetovi u njima. "

" Anaksimander je tvrdio da aperiion sadrži potpun uzrok nastanka i propasti svega i da su se iz njega odvojila nebesa i uopšte svi beskonačni svetovi. Propadanje (izjavio je), i kudikamo pre nastajanje (svetova) postaje jer se od neograničenog vremena svi oni vrte u krug. "

" Tvrdi da se od večnosti plodonosna sila toploga i hladnoga (kao jedna sila) odelila u nastanku ovoga sveta i da je iz toga nastala neka vatrena lopta i obavila zrak koji okružuje Zemlju kao što kora obavija deblo. Kada se rastrgla i zatvorila u nekakve krugove nastali su Sunce, Mesec i zvezde. "

U većini knjiga poput istorija filozofije (Koplston, B. Russel) i drugim pisanim mišljenjima o učenju Anaksimandera, početni komentar i stav koji pročitamo o ličnosti Anaksimandera jeste da je on bio praktičan naučnik.

" Slično Talesu, Anaksimander se bavio praktičnim naučnim istraživanjima; smatra se da je izradio prvu mapu Crnoga mora, verovatno za mornare iz Mileta."

Anaksimander je prvi nacrtao mapu Zemlje (geografija) i konstruisao nebeski globus (sfera); prvi je izrazio jednostavnu i sagledljivu tada izuzetnu misao koja se opirala opažanju čula, da Zemlja slobodno lebdi u vasioni i da se zvezde i Sunce kreću na njenoj drugoj strani od svog zalaska na horizontu do svog ponovnog izlaska. Prvi je on, s koliko radikalnom toliko i konstruktivnom snagom predstave, predočio kao celinu svet u njegovom obličju i zbivanju. Ali, takođe je prvi preveo u pojmove metafizičku viziju prekoračavanja svekolike čulne sagledljivosti i prvi je nazvao božanskim ono što je u mišljenju dostignuto do osnova preko granica svega bivstvujućeg. Našao ga je, dakle, u tradicionalnim religioznim predstavama. On je bio prvi Grk koji je pisao prozu kao prikladnu formu za saopštavanje takvih uvida. Sve ovo – silne, sudbonosne novine ljudske svesti – zbilo se tiho, bez borbe protiv drugih.

Ishodište mu je bilo empirijsko znanje zamašno u poređenju s primitivnom svešću. Ono je za njega postalo materijal anticipativnih skica. Karta Zemlje zasnivala se na ideji proporcionalnog umanjivanja. Do te skice došlo se posredstvom izmišljene geometrijske predstave, pune neznatnih i nepovezanih znanja jonskih pomoraca koja je stoga ubrzo bila prevaziđena boljim poznavanjem. Veličina je bila u postavci celine i u pronalaženju principa prikazivanja. Baš kao u naseljenu Zemlju, Anaksimander je svet u celini konstruisao pomoću sopstvene snage unutrašnjeg sagledavanja, još bez dokaza, po neizričitom načelu da svet svugde mora biti takav kakve su stvari u prostornom i brojčanom sagledavanju naše čulne blizine. Zemlja je po obličju cilindra, sa visinom ravnom trećini prečnika njegove osnove, slično zarubljenom stubu. Mi živimo na jednoj osnovi. Zemlja lebdi u središtu sveta, mirujućci zato što nema osnova za njeno kretanje. Oko nje je nebo kao lopta (više ne kao ljuska) i to u tri kruga: najpre zvezdani krug, zatim, na daljem rastojanju, Mesecev krug, pa na najdaljem, Sunčev krug, na rastojanjima od 9,18,27 prečnika Zemlje. Nema nikakvog apsolutnog gore i dole.

Ovaj svet je nastao posle razdvajanja vrućeg i hladnog. Jedan deo hladne, vlažne unutrašnjosti pretvoren je vrelinom plamene sfere u paru koja je plamenu sferu razbila na prstene. Na ovim prstenovima su otvori kroz koje svetle plamenovi. To su zvezde, Mesec i Sunce. Na Zemlji je najpre sve bilo vlažno. Sunce je prouzrokovalo isušavanje. Isparenja su stvorila vetar. To što je preostalo bilo je more, koje se stalno smanjuje i na kraju će se nužno čak isušiti. Tmine zvezda nastaju prolaznim zapušanjem otvora vatrene provalije u vazduhu. Mesečeva mena je posledica sporog zatvaranja i ponovnog otvaranja otvora.

Živa bića nastala su od vlage. Prva su bila okružena bodljikavom korom. Neka su izašla na suvo, kora je otpala, ona su premila svoj način života.

Jedan deo sačuvanih fragmenta, o učenju i mišljenju Anaksimandra, nam govori da je on možda prvi došao na ideju evolucije živih bića :

" Tvrđi još da je čovek u početku nastao iz drugacijih živih bića (!) dok se ostala (bića) sama od sebe odmah hrane, samo čoveku treba dugotrajna dojenja. Zato da je od početka bio takav (kakav je danas), ne bi nikada održao na životu. "

" Živa bića nastaju (iz vlage) koja isparava (pod delovanjem) Sunca. Čovek je u početku bio sličan drugom živom biću, to jest ribi. " Anaksimander ne objašnjava problem koji je i danas problem evolucionističkih (one koje su jednostrane u mišljenju) teorija kako je (pa i zašto) čovek preživeo u prelaznoj fazi. Augustin, u svojim osvrtima na Anaksimanderovu filozofiju kaže:

" Nije, naime, pomislio da stvari nastaju iz jedne stvari kao što je Tales smatrao, već iz svojih vlastitih principa. Verovao je da su principi pojedinih stvari beskonačni i da se rađa nebrojeno svetova i što god u njima nastaje; smatrao je da ti svetovi čas propadaju (nestaju) i čas se opet rađaju, koliko je svaki svojim vekom mogao trajati. Kako se čini on je pretpostavio i beskonačne svetove i svaki pojedinih od svetova iz tog beskonačnog elementa. Anaksimander je izjavio da su beskonačna nebesa bogovi. Njegovo mišljenje je da su bogovi rođeni u dalekim međuprostorima istoka i zapada i da su ti svetovi nebrojeni. Od onih koji kažu da su svetovi beskonačni Anaksimander kaže da su jednako udaljeni jednih od drugih. Sledbenici Anaksimandera (Demokritovi, Leukipovi npr. takođe) govore da jedni nastaju, a drugi propadaju (nestaju tj. vraćaju se u apeiron) i da je kretanje večno. Bez kretanja nema ni nastajanja ni nestajanja. "

Kaže se da su takvi bili Anaksimanderovi pogledi. Samo je jedna rečenica, data u indirektnom govoru, prenetá doslovno, ali pitanje u kojoj meri doslovno i to sasvim drugačijeg sadržaja. Taj poštovanja vredni spomenik glasi: Anaksimander je pretpostavljao „da je početak (arhe) bivstvujúcih stvari ono beskrajno“ (apeiron); „ali iz kojih nastaju bivstvujúće stvari, u koje nužno ulazi njihova propast. Jer one jedna drugoj daju pravedno ispaštanje i okajanje za nepravdu shodno rasporedu vremena.“ Ova rečenica izražava viziju metafizičkog mišljenja. Ne zna se da li je ovo izreka ili, verovatnije, fragment dužeg izlaganja. Svakako, njeno tumačenje ne može se na zadovoljavajući način dati pojmovnošću kasnijih vremena, ali je ono vezano za ovu pojmovnost kao za naše mišljenje i valja ga pokušati koristiti sa izveštajima o Anaksimanderu.

1. Šta su bivstvujúće stvari?

Sve što jeste: događaji i prilike u polisu, zvezde, voda, Zemlja, ljudi i životinje, ukupnost sadašnjih stvari.

2. Šta je apeiron?

Smisao ove reči je: beskrajno, neograničeno, neodređeno. Dakle, apeiron je nesagledljiv. Antika je Anaksimanderov apeiron shvatala kao stvar od koje postaju svetovi i u koju se oni vraćaju kao što kod Talesa sve nastaje iz vode. Ovo je bilo sagledljivo dato u svetu. Anaksimander je načinio korak ka

mišljenju ne samo nesagledljivoga nego i onoga što je nezamislivo kao određeno. Aristotel tumači: to jedno ne može biti jedno od onoga što od njega postaje (kao voda). Ne sme biti jedno pojedinačno; da je jedno pojedinačno, odatle ne bi moglo postati sve. Ono mora obuhvatati, ne može biti obuhvaćeno. Dalje, ne sme biti konačno jer tada bi postojanje imalo kraj. Da postojanje ne bi prestalo, osnova postojanja mora biti beskonačna, jedna neiscrpna zaliha. Ona je početak svega što samo nema početak. Stoga, Anaksimander taj apeiron naziva besmrtnim i nerazorivim. On je, u porađenju sa svim stvarima u svetu koje su prolazne u dolazanju i odlazanju, neprolazan.

3. *Kako se ponašaju bivstvujuće stvari prema apeironu?*

Simplicijus izveštava: Anaksimander „*nije nastanak stvari pripisivao nekakvoj promeni materije, nego je rekao da su suprotnosti u supstratu, koji je neograničeno telo, izdvojene*“. Suprotnosti se izdvajaju: to je početak bivstvujućih stvari. Kako neprolazni apeiron, lišen suprotnosti, stiže do tih suprotnosti, to se više ne saznaje. Suprotnost u bivstvujućem neprekoračiva je kao takva. Ja već pitajući stojim u njoj. Neću nešto više shvatiti ako razlikujem „većito kretanje“ koje dovodi do suprotnosti, od kretanja u postalom svetu koji se sad stalno menja. Izlaženje iz apeirona i vraćanje u njega valjalo bi razlikovati od proizlaženja stvari jednih iz drugih. Apeiron je (shvaćen bilo u kasnijim pojmovima kao stvar, ali kojoj nije suprotstavljen nikakav oblik, bilo kao prazan prostor, ali koji nije ispunjen nikakvom energijom, bilo, po ranijem shvatanju, kao kaos) odlučujuće zamišljen kao nešto iz čega proističu suprotnosti, a što samo nije suprotno. Svet nastaje sa suprotnošću vrućeg i hladnog. Kad se te suprotnosti potiru svet prestaje da postoji. Celina stvari, već bivstvujućih u suprotnostima, zove se *physis*. Physis je ono što nije ni jedna od suprotstavljenih stvari već ono što obuhvata njih u sebi.

4. *Šta je nepravda stvari?*

Po svojoj suštini, suprotnosti nanose jedna drugoj štetu. Pošto su izdvojene, one jedna drugu nagone na izbijanje i ponovo se poništavaju: vruće i hladno, vazduh i voda, svetlost i noć. Prevlast jedne je nepravda prema drugoj. Zato moraju davati jedna drugoj naknadu. Ali, u ovom sporu ne učestvuje apeiron. Smatralo se da se u ovoj ideji nalazi predstava o krivici individualizacije, o grehu dolaženja do bivstvovanja (Niče, Rode). Najveća čovekova krivica je što je rođen (Kalderon). To ne odgovara osnovnom tonu ovog mišljenja, ali možda se nazire trag čak same ove ideje. Istina, postanak sveta (o rođenju čoveka se u ovom smislu uopšte ne govori) ne shvata se kao krivica, ali je ako je svet postao posredstvom suprotnosti, krivica neizbežna.

5. *Kako se apeiron odnosi prema svetu?*

To bi se moralo videti na osnovu njegovog zadiranja u zbivanje sveta jer apeiron „usmerava sve“. S tim bi se mogla dovesti u vezu metafora koju je Anaksimander izabrao za borbu stvari gde svaka podjednako izbija na račun druge i ponovo se sa njom poravnava. To je, naime, pravda (*Dike*), osnovna

ideja polisa. U polisu se dosuđuje pravo i sudija određuje kaznu. Još je Solon, držeći se ove stvarnosti kao niti – vodilje, učio takvoj obuhvatnijoj Dike kakva više ne zavisi od ljudskog pravosuđa jer se u svakom slučaju zbiva u drugom vremenskom periodu koji valja sačekati. Moć ove Dike ne može se izbeći. Anaksimander spoznaje ovo poravnanje u celom zbivanju sveta: sve su stvari u međusobnom sporu poput ljudi pred sudom. Kazna sledi „shodno rasporedu vremena“. Ali, samo vreme nije sudija nego sobom donosi sud. Vreme nije apeiron, ali ovaj upravlja u događajima vremena. Anaksimander je prvi na zapadu zamišljao svet kao pravnu zajednicu, kao poredak stvari (Jeger).

6. Šta je nužnost?

Smatra se da se kod Anaksimandera nalazi ideja onoga što se tek kasnije razjašnjava kao svetski zakon, kao prirodan zakon, kao nužnost zbivanja. Stvari kod Anaksimandera nastaju i nestaju „shodno nužnosti“ (dručkije prevedeno: „po dužnosti“, „kako je određeno“). Tu nikako nema jasne ideje ispitivnog prirodnog zakona, ali ima skoka ka apstrakciji koja je posle mogla proizvesti tu određenu ideju. Svakako u ovoj nužnosti nisu razdvojeni normativan i kauzalan zakon, određenje i sudbina, pravednost pokore i automatizam zbivanja; ali je u svim mitskim predstavama nadmoćna nad ličnom samovoljom nadljudskih sila i nad slučajem. I ona čuva ono što se gubi u kasnijim razdvajanjima: metafizičke vizije onoga što, kao nužnost kod Spinoze prevazilazeći svaku kategoriju sve do Ničeovog „štita nužnosti“ i kao providenje i kao sudbina, postaje neshvatljivo svakom mišljenju koje teži određenom shvatanju i postaje nerešivo pitanje u racionalnoj zamišljenosti.

7. Šta su, u ovom ukupnom shvatanju apeirona, bogovi?

Anaksimander je sam apeiron nazvao božanskim. Dalje izveštava Ciceron: „Anaksimandar je bio mišljenja da ima bogova koji su nastali i da su oni bezbrojni svetovi.“ Ne zna se ništa o tome da li je Anaksimander ustao protiv tradicionalne vere i kasnije Ksenofan, Heraklit, Platon protiv Homerovog sveta bogova. Sa istim onim trezvenim spokojstvom koje je svuda svojstveno njegovom svepokrećućem mišljenju, na nov način je sagledao i to božansko, ali u dva obličja: kao apeiron i kao mnoštvo svetova.

Za sve interpretacije važi: u Anaksimanderovim idejama ostaje neobelodanjeno obilje značenja čije mogućnosti sežu dalje od pojmova određene interpretacije koja mu stalno ili previše pripisuje ili premalo daje. Ono što čovek, zaveden skrivenim mogućnostima, tu unosi i odatle tumači može se u nekim slučajevima sa sigurnošću prepoznati kao pogrešno tumačenje, u mnogim kao moguće, u malobrojnim kao jednoznano izvesno.

Anaksimander je prvi još nekako spoznatljiv mislilac koji je istorijska ličnost, mada kao senka samog sebe. On je načinio korak tamo gde su filozofija i nauka u zapadnjačkom obličju postale moguće. Poznati nam sadržaji njegovih ideja danas više nisu neophodan element filozofiranja, ali osnovno ustrojstvo u mišljenju na nas deluje u svojoj prvobitnoj veličanstvenosti. On je prvi filozof Zapada s nezaboravnom duhovnom fizionomijom.

Veliki utisak koji Anaksimander ostavlja na nas proizlazi iz celine njegovog mišljenja. Ono liči na buđenje zapadnjačkog uma, na isparenje vela magle. Razdanjuje se. Odmah mu se, s tim novim načinom mišljenja, svuda ukazuje ono najprostije, na šta prethodno niko nije mogao ni pomišljati. Kada je skok učinjen, na dohvat se našlo to što je, dokučeno, moralo za čoveka sasvim izmeniti svet. Uzbudljiv je sam početak. Tad nastupa udaljavanje čoveka od samog sebe i od sveta, raste suverenost mišljenja koje se bez ograničenja, takođe, protiv običaja, tradicije i očiglednosti, usuđuje da bez ikakvog strahopoštovanja zamišlja ono što je najpre prividno najapsurdnije. Mišljenje sebe podređuje samo instanci razboritosti, pa usled toga stiže do onog najdubljeg.

Divljenja dostojni, jednostavni koraci tako radikalnog značaja uspevaju u trostrukoj apstrakciji: najpre od neposredne očiglednosti do onoga što postaje zamislivo pri promeni stanovišta zauzetog u mašti, i što bi se, pri promeni realnog stanovišta, moralo ukazati opažanju (lebdenje Zemlje u vasioni, nikako apsolutno i gore i dole, proporcionalno smanjivanje površine zemlje za mapu); zatim, od svih tih predstava do onoga što u određenim idejama, ipak, ostaje nesagledljivo (nužnost, pravednost, nagli obrt suprotnosti) i od ovoga još jednom dalje, do onoga što, u određenom obliku nezamislivo, leži pre svih suprotnosti.

Snaga ovog mislioca podjednako je prisutna: u čulnom ovde i sada, u tehničkom mišljenju, u opipljivom ubeđivanju pronalaženjem pomoćnih sredstava sagledavanja, u sposobnosti za konkretno sasvim iskonstruisano mada ne poverljivo sagledavanje uz pomoć primitivno - matematičkih sredstava i u spekulaciji nesagledljivog prodiranja mišljenja u osnovu svekolikog bivstva. Sa istom energijom on upreže spekulaciju i svet, metafiziku i empirijsko mišljenje. To je onaj isti način mišljenja koji stvara mapu Zemlje i nebeski globus, po kojem Zemlja lebdi u vasioni, postojanje svetova se sagledljivo konstruiše i sve bivstvjuće stvari zamišljaju u osnovi apeirona, a u ovome se sagledava božansko. Duh jednog velikog filozofa je celovit. Ne sme izvući nijedan momenat. U svim pravcima svoga mišljenja Anaksimander sprovodi jedno isto. To je nezavisnost mišljenja, koja je nezavisnost ličnog bivstvovanja, posedovanju jonskom polisima, osvedočila u prihvatanju i pokazivanju stvari mišljenjem. Osećamo kako naše sopstveno zapadnjačko mišljenje tu započinje i odmah moćno pojavljuje u vidu velelepnog uzora, kao čudo onog što je, ipak, sasvim po sebi razumljivo i prirodno. Celi Anaksimander prisutan u stvarnom svetu, s merom, s posmatranjem, sa umom koji je prosto ljudski um. On hrabro smišlja skice koje se mogu proveriti; on je za sve otvoren mislilac s divnom jonskom nepristrašnošću.

Ovo obuhvatno mišljenje, koje u silnom zamahu izbilo iz mitskog, potom je omogućilo sasvim različita duhovna kretanja: čistu spekulaciju jednog Parmenida i Heraklita, kosmičke svetovne poglede, smerne zaštićenosti i prirodnonaučno istraživanje.

Literatura:

Koplston, "*Istorija Filozofije, I. Grčka i Rim* ", Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1991.

Herman Diels, "*Predsokratovci, Fragmenti I*", Naprijed, Zagreb, 1983.

Karl Jaspers, "*Anaksimander, Heraklit, Parmenid, Plotin, Anselmo, Laoce, Nagarduna*", Vuk Karadžić, Beograd, Biblioteka Zodijak, 1988.